

KOMZA U OSIJEKU – JUČER, DANAS, SUTRA

ANDREJA ŠIMIČIĆ

Muzej Slavonije

andreja.simicic@mso.hr

DOMAGOJ TOMINAC

Muzej Slavonije

domagoj.tominac@mso.hr

UVODNO

Neposredno nakon Drugoga svjetskog rata Muzej Slavonije postao je čuvaonica velikog broja umjetničkih i kulturno-povijesnih predmeta dopremljenih iz slavonskih dvoraca i osječkih građanskih stanova. Riječ je o obiteljima i pojedincima čija je nepokretna i pokretna imovina konfiscirana zbog presuda o njihovoj ulozi tijekom rata, a Komisija za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina (KOMZA) odredila je da se predmeti muzejske vrijednosti čuvaju u tzv. sabirnom centru, za koji je osiguran prostor u Muzeju Slavonije. Uz nekoliko osječkih građanskih obitelji i vlastelinskih obitelji istočne Hrvatske, čije je vlasništvo uglavnom moguće utvrditi, predmeti dodijeljeni djelovanjem KOMZA-e potječu i iz Referade za narodnu imovinu Gradskoga narodnog odbora (GNO-a) i Gradske uprave narodnih dobara (GUND-a) kamo su dopremani iz, za sada, uglavnom neidentificiranih osječkih stanova. U ovom će se radu pokušati rasvijetliti činjenice o djelovanju osječke podružnice KOMZA-e: okolnostima osnivanja i gašenja, osobama koje su sudjelovale u njezinu radu te lokacijama s kojih je

preuzimana građa. Prikazat će se kako se postupalo s prikupljenom građom, u kojoj je mjeri ona istražena i publicirana te koji status ima danas.

Povijest djelovanja KOMZA-ina Pokrajinskoga sabirnog centra u Osijeku u nekoliko je navrata spomenuta u radovima istraživača koji su svoju pozornost usmjerili na pojedince, muzealce koji su djelovali u vremenu poraća ili na pojedine predmete i zbirke u osječkim muzejskim ustanovama.¹

Dokumentacija Muzeja nastala tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata čuva se u Dokumentarnoj zbirci Povijesnog odjela te je, potaknuta sudjelovanjem djelatnika Muzeja Slavonije u *Pilot-projektu utvrđivanja podrijetla muzejske građe oduzete tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata*, dobila prednost u skeniranju. Budući da je izvor vrijednih podataka o građi prikupljenoj za Muzej u navedenom razdoblju, digitalizirana dokumentacija postaje dostupna istraživačima, a izvorni su dokumenti istodobno zaštićeni. Dio je rada stoga posvećen procesu digitalizacije: kako se provodi, o kojim je vrstama dokumenata riječ, koje su mogućnosti njihove obrade i međusobnog povezivanja te koji su se izazovi pojavili tijekom rada na digitalizaciji. Na kraju, autori ističu mogućnosti koje nudi obrađena dokumentarna građa – i za daljnja istraživanja muzejskim stručnjacima te drugim istraživačima i za obradu i objedinjavanje muzejske dokumentacije s muzejskom građom.

ZAKONODAVNI OKVIR

Još tijekom Drugoga svjetskog rata Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije osnovao je Komisiju za utvrđivanje ratne štete učinjene po okupatoru na kultur-

no-historijskim predmetima i prirodnim znamenitostima Jugoslavije i za njihovo vraćanje u zemlju (KOMRAT) te je u prosincu 1944. godine donesen *Pravilnik o sastavu i radu Komisije*.² Članovi Komisije bili su izaslanici, odnosno predstavnici Povjereništva prosvjete pojedinih federalnih jedinica. Prema čl. 4. navedenog *Pravilnika* njihov je zadatak bio prikupiti podatke i dokazni materijal o pljački, oštećenju i uništenju predmeta. U veljači 1945. godine predsjednik Nacionalnog komiteta donio je *Odluku o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina* u kojoj su navedeni umjetnički i znanstveni („naučni“) predmeti koji se stavljaju pod zaštitu države te je navedeno da se predmeti kulturno-povijesne važnosti koji se nalaze u privatnom vlasništvu ne mogu ni pod kojim uvjetima iznijeti iz zemlje. U svibnju 1945. godine proglašen je *Zakon o pribiranju, čuvanju i raspodjeli knjiga i drugih kulturno-naučnih i umjetničkih predmeta koji su postali državna svojina prema odluci Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije*. Prema njemu svi predmeti („knjige, arhivski i muzejski predmeti, umjetničke slike i biste, naučne zbirke, muzikalije i svi drugi predmeti od istorijskog, naučnog ili umetničkog značaja“) koji su postali državno vlasništvo prelaze iz nadležnosti Ministarstva industrije, odnosno Državne uprave narodnih dobara, u nadležnost Ministarstva prosvjete. U čl. 2. *Zakona* navodi se da će Ministarstvo prosvjete donijeti plan i upute po kojima će prosvjetne vlasti federalnih jedinica prikupljati navedene predmete i čuvati ih do njihove konačne podjele. Podjelu će izvršiti Ministarstvo prosvjete Demokratske Federativne Jugoslavije u sporazumu s prosvjetnim vlastima pojedinih federalnih jedinica. U lipnju

1945. godine Ante Vrkljan, ministar prosvjete, donio je uredbu o uspostavi Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina (KOMZA-e) na području Federalne Države Hrvatske (poslije Narodne Republike Hrvatske). U studenome je naredbom odredio da KOMZA na području Federalne Hrvatske obavlja dužnost Zemaljskoga sabirnog centra (prema *Uputstvu za osnivanje i poslovanje sabirnih centara*), odgovornog Saveznomu sabirnom centru u Beogradu, odnosno Saveznomu ministarstvu prosvjete.³

Prosvjetni odjel Oblasnoga narodnooslobodilačkog odbora (NOO-a) za Slavoniju odmah je u lipnju 1945. godine, po uredbi Kulturno-umjetničkog odjela Ministarstva prosvjete, imenovao odbor koji bi u Slavoniji trebao utvrditi štetu i voditi brigu o zbrinjavanju i čuvanju kulturno-povijesnih i umjetničkih spomenika.⁴ U odbor su imenovani: dr. Josip Bösendorfer, upravitelj Hrvatskoga državnog muzeja u Osijeku; dr. Danica Pinterović, kustosica; Ante Brlić, kustos; Ante Milošević-Šjor, iz gradske podružnice Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte (JNOF-a); te ing. Kosta Čutuković, umirovljeni gradski nadsavjetnik. Članovi odbora imali su dva važna zadatka: registrirati privatne zbirke u Osijeku i Slavoniji, kako bi se onemogućilo otuđivanje i prodaju pojedinih vrijednih predmeta muzejske važnosti, zatim istražiti što se dogodilo s malim muzejskim zbirkama gradskih muzeja u Vinkovcima, Brodu i Požegi te s privatnim zbirkama i arhivima vlastelinskih obitelji (Eltz, Khuen, Pejačević, Normann, Pfeifer). Propisane su detaljne upute za osnivanje i rad sabirnih centara te se jednom mjesečno Prosvjetnom odjelu Oblasnog NOO-a za Slavoniju trebao

poslati izvještaj o radu kako bi objedinio podatke u svojem redovitom mjesečnom izvještaju Ministarstvu prosvjete.

Već 19. lipnja 1945. godine, dakle nekoliko dana prije službenog imenovanja odbora za Slavoniju, dr. Bösendorfer uputio je zamolbu Upravi državnih dobara (pozivajući se na *Odluku o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina* Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od 29. veljače 1945.) da predstavnik Hrvatskoga državnog muzeja u Osijeku sudjeluje u povjerenstvu za otvaranje stanova Nijemaca iseljenih iz Osijeka u kojima su se nalazili predmeti umjetničke i kulturno-povijesne važnosti i koji se kao narodno dobro trebaju pohraniti u Muzej. Istaknuo je da o vrednovanju i izboru predmeta jedino mogu odlučiti djelatnici Muzeja. U zamolbi dr. Bösendorfera navedeno je šest osoba čija je imovina konfiscirana: Franjo Josip Schmidt, Gabor Pfeifer, dr. Ferdinand R. Schmidt, Lujo Plein, Stjepan Frauenheim i učitelj glazbe Josip (?) Majer.⁵ Gradska uprava narodnih dobara i Prosvjetni odjel Gradskog NOO-a Osijek međusobno su prebacivali nadležnost za osnivanje povjerenstva i u te stanove, na koncu, nije ušao nitko iz Muzeja te je potencijalna muzejska građa, odnosno kulturna baština bila izgubljena. Iznimka je dio ostavštine obitelji Reisner iz Jägerove ulice 16, koja je u srpnju 1945. godine na temelju odluke Prosvjetnog odjela Oblasnog NOO-a za Slavoniju preuzeta u Muzej, tada još na adresi Mažuranićev vijenac 1.⁶

U Dokumentarnoj zbirci Muzeja Slavonije čuva se također korespondencija ravnatelja Muzeja, uime Ministarstva prosvjete, s osobama ili ustanovama izvan Osijeka, s izvještajima o stanju muzeja ili vlastelinskih zbirki i arhiva, prema zadaći odbora za Slavoniju.⁷

KOMZA U OSIJEKU

U travnju 1946. godine Ivana Vrbanić, tajnica KOMZA-e, doputovala je iz Zagreba u Osijek sa zadatkom osnivanja sabirnog centra u Osijeku. Na temelju pravilnika o prijenosu poslova iz nadležnosti Ministarstva industrije, Državne uprave narodnih dobara, u nadležnost Ministarstva prosvjete propisano je *Uputstvo za osnivanje i poslovanje sabirnih centara*. Ministarstva prosvjete zemaljskih vlada, prema toj uputi, osnivaju okružne sabirne centre u mjestima u kojima postoje okružne uprave narodnih dobara, time i u Osijeku. Okružni su centri bili odgovorni Zemaljskomu sabirnom centru.

Situacija je u tom trenutku u Muzeju Slavonije bila vrlo složena jer je Gradski narodni odbor Osijek prepustio državnomu muzeju zgradu bivše gradske vijećnice te su muzealci bili u velikoj selidbi muzejske građe i ostaloga muzejskog materijala. Istodobno su intenzivno radili na povratu kulturno-povijesnih predmeta i knjižnica pohranjenih u Muzeju tijekom rata, koji su vraćani bivšim vlasnicima ili njihovim pravnim nasljednicima, odnosno Upravi državnih dobara. Kao državni muzej osječki je Muzej tijekom Drugoga svjetskog rata bio prostor pohrane predmeta po naredbi Ureda za podržavljeni imetak. Ti su predmeti, prema tumačenju ravnatelja Bösendorfera, u Muzeju samo pohranjeni, a ostali su vlasništvo donositelja te su izdavane potvrde s popisom predmeta. Na tragu tog razmišljanja, čim je rat završio, dr. Bösendorfer želio je što prije organizirati povrat te građe. U Dokumentarnoj zbirci čuva se dokument od 4. srpnja 1945. godine kojim ravnatelj Bösendorfer obavještava tadašnji Gradski NOO Osijek da je Prosvjetni odjel Oblasnog NOO-a donio

rješenje po kojemu se predmeti predani po Ponovi mogu vraćati vlasnicima ili pravnim nasljednicima.⁸

Koliko su objektivne mogućnosti dopuštale, Danica Pinterović aktivno je radila na obilascima terena u ime KOMZA-e. Obišla je vlastelinske dvorce u Valpovu i Našicama: Našice je obišla u studenome 1945. godine i podnijela izvještaj sa zapisnikom Upraviteljstvu državnog muzeja u Osijeku, a dvorac u Valpovu u prosincu 1945. godine (sl. 1 i 2).⁹ U prvoj polovici 1946. godine u Muzej su preneseni predmeti muzejske vrijednosti iz kućanstava Rudolfa Povichila, Jelisave Šmucer i Helle Reimann te je nekoliko predmeta izlučeno i prebačeno u Muzej iz skladišta bivšeg GUND-a, što Danica Pinterović navodi u izvještaju KOMZA-i početkom lipnja 1946. godine.¹⁰ Izvještaj zaključuje odgovorom na pitanje o zaprekama u radu: nedostatak novca i vremena jer je premalo ljudi u Muzeju.

Iako su Osječani bili svjesni činjenice da je velik dio materijala koji ulazi pod nadležnost KOMZA-e na području grada Osijeka već u velikoj mjeri podijeljen raznim zainteresiranim stranama, tek nakon održanih sastanaka gdje Vrbanić s članovima Gradskoga i Kotarskoga narodnog odbora, zatim u Gradskoj upravi narodnih dobara te u Kotarskom sudu u Osijeku, to je i potvrđeno.¹¹ Kako bi se sustavno odradilo preuzimanje građe muzejske vrijednosti, Danica Pinterović dobila je zadatak u Kotarskom sudu preuzeti adrese konfisciranih stanova u kojima će pregledavati umjetnine.

Prema zaključku plenarne sjednice KOMZA-e i prema putnom izvještaju Ivane Vrbanić predanom nakon njezina povratka u Zagreb (br. 135-1946 od 15. travnja 1946.) osnovan je Okružni/Pokrajinski sabirni

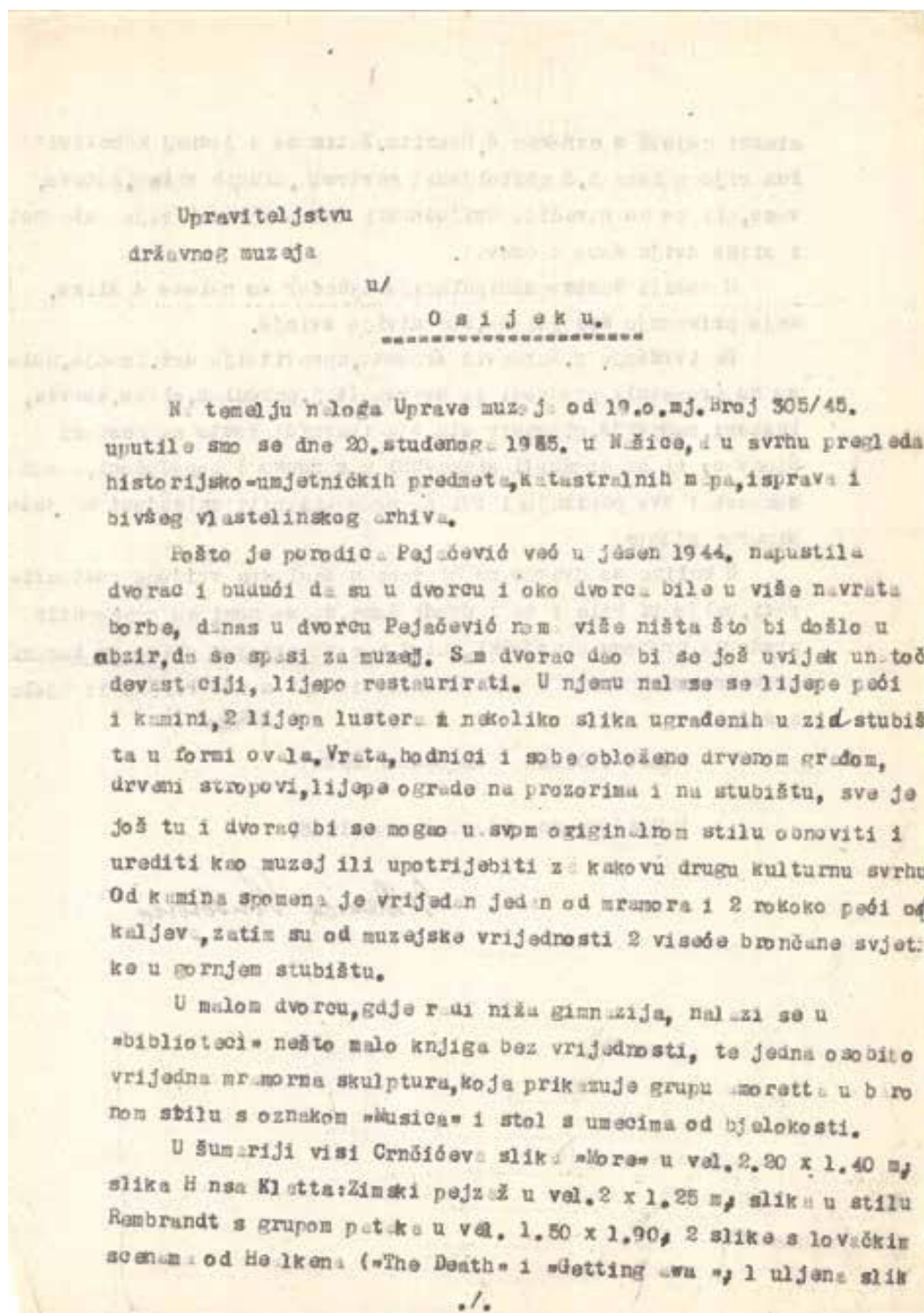
centar Komisije u Osijeku, sa skladištem u zgradi državnog muzeja.

U rujnu 1946. godine Danica Pinterović poslala je u Zagreb prijedlog novih članova Komisije kako bi se što kvalitetnije odradila identifikacija i prikupljanje umjetnina. Za Osijek su to bili dr. Josip Bösendorfer, Adela Stošić i dr. Kamilo Firinger, za Đakovo Stjepan Bäuerlein, za Slavonski Brod Julije Hoffmann te za Požegu prof. Ljuboslav Kuntarić.¹²

Izvještaji o radu u Zagreb su se slali mjesečno. Prijepisi se čuvaju u Dokumentarnoj zbirci Muzeja Slavonije te je moguća rekonstrukcija i načina rada i tijeka djelovanja članova KOMZA-ina Pokrajinskoga sabirnog centra: prema mjesecima i godinama, kao i prema obiteljima, odnosno pojedincu čija je imovina preuzimana.

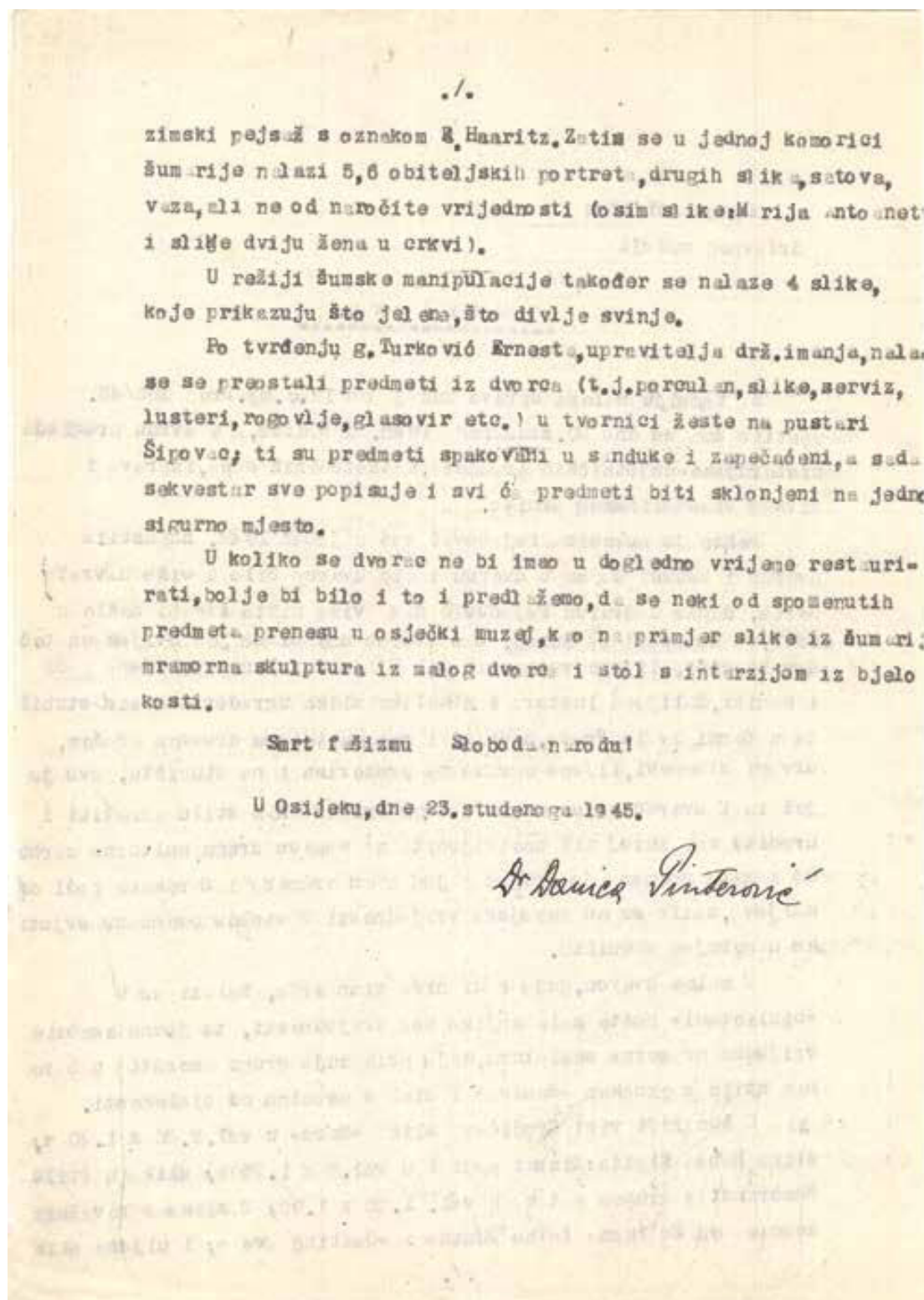
Na terene se izlazilo od 1946. do 1948. godine; u terenskim obilascima, vrednovanju i popisivanju ili prenošenju predmeta u ime Pokrajinskoga sabirnog centra u Osijeku (istodobno radeći redoviti muzejski posao) sudjelovali su: Danica Pinterović, Josip Bösendorfer, Adela Stošić, Hilda Hećej Tompak, Ivan Borić i Josip Leović.

Mjesečni su izvještaji sadržavali dopis u kojemu su navedeni pregledani lokaliteti, tko je sudjelovao u obilasku, što je s gradom odrađeno i kakvo je stanje lokaliteta, posebice kada je bio u pitanju obilazak dvoraca, koji su mahom bili napušteni (Ilok) ili su u njima bile smještene ustanove poput škola ili dječjih domova (Našice, Valpovo). Uz dopis su bili priloženi popisi predmeta muzejske vrijednosti, koji su privremeno pohranjeni u zaključane prostore na lokalitetu, prije nego što se pronađe odgovarajući način prijenosa građe u Pokrajinski sabirni centar u Osijeku. U dopisima se često navodilo da ta zapečaćena građa nije sigurna od provala te su



Slika 1. Prva stranica izvjestaja Danice Pinterović s pregleda našičkog vlastelinstva Upravi državnog muzeja u Osijeku, 23. studenoga 1945. Izvor: Muzej Slavonije, Povijesni odjel, Dokumentarna zbirka (MSO, PO, DZ).

Figure 1. First page of the report by Danica Pinterović on the inspection of the Našice estate submitted to the Administration of the State Museum in Osijek, November 23, 1945. Source: Museum of Slavonia, Department of History, Documents Collection (MSO, PO, DZ).





Slika 3. Prilog uza zapisnik predmeta iz kućanstva Jelisave Šmucer, s napomenama kustosa uz identifikaciju i inventarizaciju predmeta, K-37/47, 8. listopada 1947. Izvor: MSO, PO, DZ.

Figure 3. Supplement to the record of items from the household of Jelisava Šmucer, with curator's notes on item identification and inventory, K-37/47, October 8, 1947. Source: MSO, PO, DZ.

se iz Zagreba tražila financijska sredstva za kola, kamione ili prijevoz željeznicom kako bi se građa što prije pohranila u Osijek na sigurno. Kada je osiguran prijevoz do osječkog Muzeja, tek tada se mogao izraditi popis preuzetih predmeta. Ti su popisi vrlo detaljni u smislu identifikacije građe: naziv predmeta (često opisni), materijal, dimenzije i stanje. Na svaki se predmet zalijepila karakteristična *okruglica* (okrugla naljepnica) na kojoj je upisan KOMZA-in urudžbeni broj s popisa uz izvještaj ili zapisnika te redni broj predmeta na popisu (sl. 3).

Kako je već rečeno, u prvoj polovici 1946. godine Danica Pinterović obišla je

Našice, Valpovo, Ilok i nekoliko osječkih kućanstava te podnijela zajednički izvještaj u lipnju.¹³ U drugoj polovici godine članovi KOMZA-e obilazili su u nekoliko navrata Našice i Valpovo s obzirom na to da je građa namijenjena za Muzej ostala u prostorijama dvoraca, zapečaćena, ali ipak nesigurna od upada, krađa i uništavanja. U studenome 1946. godine iz Valpova je u Osijek prevezena knjižnica, no ne i police, stol i ljestve iz knjižnice. Tek u siječnju 1947. godine prevezena je građa iz Našica, Valpova i Iloka te rimski žrtvenik iz Tenje.¹⁴ Iz Osijeka je preneseno nekoliko predmeta iz Gradskoga narodnog odbora. Nekoliko je pojedinačnih predmeta iz

osječkih konfisciranih kućanstava preuzeto i tijekom 1948. godine, bilo posjetom izravno na adresi (Agata Mirajter, plaštanica, cimer sa sidrom) bilo posredstvom Referade za narodnu imovinu GNO-a (Vjekoslav i Matilda Hengl, Irena Pfeiffer). U veljači 1948. godine prijenosom našičke knjižnice završen je prijenos građe muzejske vrijednosti obitelji Pejačević. U srpnju je dr. Kamilo Firingier obišao napuštenu kuću barunice Elizabete Tacco u Valpovu i vlastelinski arhiv Eltz u Vukovaru i to su bili posljednji obilasci Osijeka i okolice u ime KOMZA-ina Pokrajinskoga sabirnog centra.¹⁵ U lipnju je, naime, Osijek posjetio dr. Vladimir Tkalić, predsjednik KOMZA-e, zbog najavljenoga gašenja Zemaljskoga sabirnog centra KOMZA-e u Zagrebu. Tijekom boravka u Osijeku s članovima je osječkog Centra (Josipom Bösendorferom, Danicom Pinterović, Josipom Leovićem) pregledao i vrednovao prikupljenu građu. Komisija je donijela odluku prema kojoj Uprava Muzeja Slavonije treba uputiti prijedlog Ministarstvu prosvjete Narodne Republike Hrvatske da se svi predmeti kulturno-povijesne, umjetničke ili praktične vrijednosti dodijele u vlasništvo Muzeju s obzirom na to da su povezani s poviješću Slavonije i Osijeka. Nekoliko je predmeta, prema sastavljenom popisu, predloženo za izlučivanje iz Pokrajinskoga sabirnog centra u Osijeku i dodjelu Zemaljskomu sabirnom centru u Zagrebu. Izabrano je šesnaest predmeta, uglavnom ukrasna i uporabna keramika, jedna kositrena vaza, jedna drvena pljuvačnica i par posrebnih zidnih svijećnjaka.¹⁶

Završno su, prije gašenja osječkoga Sabirnog centra, izrađeni indeks za popise preuzete građe po obiteljima, odnosno lokalitetima, te izvještaj s ukupnim bro-

jem predmeta koji su prema KOMZA-i pohranjeni u Muzej Slavonije. Indeks za KOMZA-ine spise sadržava lokalitete i urudžbene brojeve zapisnika: GNO, Referada za narodnu imovinu, kućanstvo Jelisave Šmucer (slike, predmeti umjetničkog obrta), kućanstvo Vjekoslava Hengla, kućanstvo Ante Eugena Brlića (predmeti umjetničkog obrta, slike), kućanstvo Gustava Reisnera, kućanstvo Povischil (kipovi, slike, namještaj i sitni predmeti), kućanstvo Ota i Gabora Pfeiffera te predmeti dopremljeni iz Našica, Valpova, Iloka i Vukovara.¹⁷ Na temelju izvještaja o ukupnom broju KOMZA-inih predmeta sastavljen je popis prema vrstama: namještaj (170), slike (320), skulpture (31), postolja za kipove (14), porculan i staklo (275), svjetiljke (10), oružje (32), metalni predmeti (27), satovi (18), svijećnjaci (16), sitni predmeti, npr. kasete, medalje (22), sagovi i gobleni (7), okviri (92), ikone (20), albumi (21) i knjige (8500), uz napomenu da je riječ o približnom broju. Valja se prisjetiti izvještaja tajnice Ivane Vrbanić iz 1946. godine i njezine napomene: „Materijal, koji ulazi u kompetenciju Komze, na teritoriju samoga Osijeka već je prilično razvučen i podijeljen na razne interesente.“¹⁸

Analizom izvještaja i zapisnika uočavaju se tri različita tipa lokaliteta te u skladu s njima i tri različita načina preuzimanja građe za Pokrajinski sabirni centar KOMZA-e u Osijeku:

1. Referada za narodnu imovinu GNO-a i GUND, odakle su preuzimani pojedinačni predmeti građana Osijeka. Za nekoliko se predmeta identificiralo vlasništvo (Reimann, Šeper), ali za predmete koji su u Sabirni centar, zatim u Muzej, prispjeli na taj način provenijencija je uglavnom neutvrđena (sl. 4).



Slika 4. Pastir s kozama, Turn-Teplitz, Čehoslovačka, dvadesete godine 20. stoljeća, zapisnik KOMZA-e 321/45, br. 7 (GUND). Izvor: Muzej Slavonije, inv. oznaka MSO-U-359.

Figure 4. Shepherd with goats, Turn-Teplitz, Czechoslovakia, 1920s, record of the Commission 321/45, No. 7 (City Administration of National Goods). Source: Museum of Slavonia, inv. no. MSO-U-359.



Slika 5. Rođenje Kristovo, Alois Zwinger, Salzburg, prva polovica 20. stoljeća, zapisnik KOMZA-e K-75/45, br. 19 (Gustav Reisner, Osijek). Izvor: Muzej Slavonije, inv. oznaka MSO-214501.

Figure 5. The Birth of Christ, Alois Zwinger, Salzburg, early 20th century, record of the Commission K-75/45, No. 19 (Gustav Reisner, Osijek). Source: Museum of Slavonia, inv. no. MSO-214501.

2. Osječke obitelji prema popisu konfiscirane imovine, jer su proglašene državnim neprijateljima (Reisner, Povischil, Brlić, Šmucer, Hengl, Pfeiffer). U tim su stanovima često vlasnici bili prisutni tijekom pregleda i izlučivanja građe muzejske vrijednosti i predmeti su najčešće sačuvani u dobrom stanju jer su bili upotrebljavani ili se o njima skrbilo do predaje (sl. 5).
3. Slavonska i srijemska vlastelinstva i dvorci: Valpovo, Našice, Vukovar, Ilok, Donji Miholjac. Nekretnine su napustili vlasnici te su se u njih naselili državni korisnici (ustanove), a predmeti su uglavnom oštećeni (sl. 6).¹⁹

MUZEALIZACIJA PREDMETA PRIKUPLJENIH DJELOVANJEM KOMZA-E U MUZEJU SLAVONIJE

Budući da je novopreuzeta građa poslužila za oblikovanje stalnog postava Muzeja, svečano otvorenoga 1951. godine na tada Partizanskom trgu, odnosno današnjem Trgu Sv. Trojstva, građa je povremeno upisivana u inventarne knjige već od studenoga 1948. godine, da bi se od listopada 1949. godine sustavno radilo na inventaru i izradi kartoteke za Zbirku umjetnog obrta, kako se tada nazivao današnji Odjel umjetničkog obrta, u kojemu je inventariziran velik dio građe dodijeljene posredstvom KOMZA-e. Inventarizacija je rađena pre-



Slika 6. Škrinja, neutvrđeni autor, Italija, 17. stoljeće, zapisnik KOMZA-e K-32/46, br. 8 (obitelj Pejačević, Našice). Izvor: Muzej Slavonije, inv. oznaka MSO-U-109.

Figure 6. Chest, unidentified author, Italy, 17th century, record of the Commission K-32/46, No. 8 (Pejačević family, Našice). Source: Museum of Slavonia, inv. no. MSO-U-109.

ma vrsti građe, najprije satovi, zatim slike i namještaj te na kraju keramika. Istodobno su na tim predmetima rađeni nužni popravci.²⁰ U inventarnu su se knjigu, kao i na kataloške kartone, upisivali svi poznati podatci o provenijenciji te urudžbeni broj KOMZA-ina spisa (sl. 7 i 8).

Uz upis u rukopisnu knjigu, svaki je predmet iz Zbirke satova i Zbirke namještaja

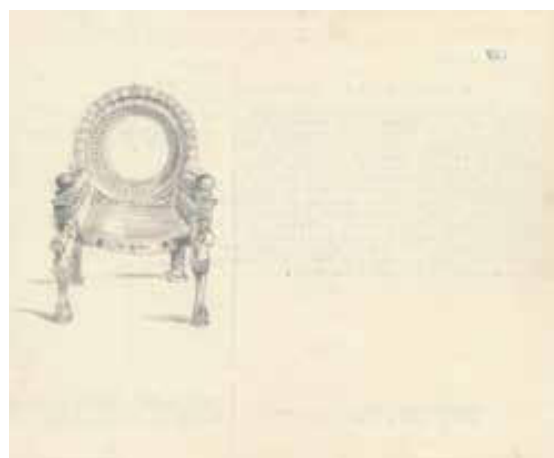
dobio svoju katalošku karticu s kataloškim podacima, na čijoj je poledini kustos Muzeja Jovan Gojković nacrtao detaljnu skicu predmeta kao nadomjestak fotografiji.

Taj je stalni postav pratila monografija *Povijest namještaja: ilustrirana primjerima Muzeja Slavonije* s crtežima Jovana Gojkovića.²¹ Za temu KOMZA-e važan je uvodni dio kataloga u kojemu autorica



Slika 7. Predmetna kartica za naslonjač za Napoleonovo prijestolje, MSO-U-129, avers. Izvor: Muzej Slavonije, Odjel umjetničkog obrta.

Figure 7. Object card for the armchair from Napoleon's throne, MSO-U-129, obverse. Source: Museum of Slavonia, Applied Arts Department.



Slika 8. Predmetna kartica za naslonjač za Napoleonovo prijestolje, MSO-U-129, revers. Izvor: Muzej Slavonije, Odjel umjetničkog obrta.

Figure 8. Object card for the armchair from Napoleon's throne, MSO-U-129, reverse. Source: Museum of Slavonia, Applied Arts Department.

objedinjavanje podataka o predmetima usustavljenima u različite muzejske zbirke, što podrazumijeva zajednički dogovor kustosa o načinu pisanja pojedinih podataka, pri čemu je nekoliko polja ključno za identifikaciju navedenih predmeta: *oblik nabave, izvor nabave, vrsta identifikacijskog broja i identifikacijski broj* (sl. 9).

Predmeti dodijeljeni Muzeju djelovanjem KOMZA-e danas su uglavnom jednakog statusa kao darovani i otkupljeni predmeti. Nakon inventarizacije i katalogizacije te eventualnih potrebnih konzervatorsko-restauratorskih radova objavljuju se u publikacijama te se stručnoj i zainteresiranoj javnosti predstavljaju na stručno-znanstvenim skupovima i izložbama. Osim toga, dio su važnog projekta digitalizacije baštinske građe koji se u nekoliko posljednjih godina intenzivno provodi u hrvatskim muzejskim ustanovama, tako i u Muzeju Slavonije. Kao dio mrežne stranice Muzeja Slavonije muzejske se zbirke predstavljaju opisom i katalogom izabranih umjetnina s izabranim podacima i fotografijom. Muzej je također sudionik projekta Ministarstva kulture i medija *eKultura – Digitalizacija kulturne baštine* u sklopu kojega je razvijen portal istog naziva koji osigurava pristup i pretraživanje digitalnih zbirki te prikazuje javnosti baštinu o kojoj se skrbe baštinske ustanove Republike Hrvatske. Iako se podatak o provenijenciji ne nalazi u javnom katalogu, djela su vidljiva i dostupna javnosti i to prema različitim pokazateljima, što omogućuje stvaranje vlastitih virtualnih zbirki.²³

Otvaranje baštinskih ustanova javnosti i veći naglasak na istraživanju provenijencije umjetnina omogućili su identifikaciju muzejske građe pristigle u muzeje radom KOMZA-e i njezinu dostupnost s pomoću izložbi, publiciranja i mrežnih objava. U

Muzeju Slavonije dva su slučaja u kojima nasljednici vlasnika pravnim putem traže povrat predmeta dodijeljenih Muzeju posredstvom KOMZA-e, odnosno naknadu za oduzetu imovinu. Rješenjima županijskoga Upravnog odjela za imovinsko-pravne poslove te se pokretnine, kao kulturno dobro Republike Hrvatske, daju u vlasništvo nasljednicima, a ostaju u posjedu Muzeja Slavonije.²⁴

U skladu sa sve većim zanimanjem javnosti za muzejsku građu i potrebom za što točnijim i detaljnijim podacima o njezinoj sveukupnoj povijesti, važno je da kustosima i drugim istraživačima bude dostupna sva sačuvana dokumentacija. Računalna obrada i digitalizacija, osim što omogućuju lakšu dostupnost (jednostavno pretraživanje, udaljeni pristup i dr.), ujedno su važne za zaštitu samih fizičkih dokumenata, kao što je uvedeno rečeno.

SKENIRANJE I DIGITALIZACIJA

Skeniranje i digitalizacija ključni su pojmovi u kontekstu očuvanja i dostupnosti muzejske dokumentacije, no važno je razumjeti razliku između tih dvaju procesa. Skeniranje se odnosi na tehnički postupak kojim se fizički predmeti (muzejska građa), poput knjiga, fotografija, dokumenata ili crteža, pretvaraju u digitalni format s pomoću skenera.²⁵ Tim procesom nastaju datoteke koje vjerno reproduciraju izvorni materijal, no bez daljnje obrade.

Nasuprot tomu, digitalizacija je sveobuhvatan proces koji osim skeniranja uključuje dodatne faze kao što su obrada datoteke, optimizacija kvalitete, unos metapodataka te arhiviranje i organizacija datoteka.²⁶ U kontekstu muzejske dokumentacije digitalizacija ne podrazumijeva

samo stvaranje digitalnih kopija, već i osiguravanje da su ti podatci strukturirani, lako pretraživi i dugoročno pohranjeni na način koji omogućuje njihovu buduću dostupnost i upotrebu u istraživanju.

Skeniranje je jedan od koraka unutar šireg procesa digitalizacije, no digitalizacija u muzejima obuhvaća niz aktivnosti usmjerenih na trajnu zaštitu i dostupnost kulturne baštine u digitalnom obliku.

Ministarstvo kulture i medija izradilo je *Smjernice za digitalizaciju kulturne baštine* u sklopu projekta *eKultura – Digitalizacija kulturne baštine 2020.* te ih je posuveniralo 2023. godine.²⁷ *Smjernice* pružaju ključne informacije za stručnjake zadužene za proces digitalizacije usmjeravajući ih u svim fazama, od pripreme i odabira građe do tehničkih aspekata digitalizacije. U dokumentu se detaljno opisuju kriteriji za vrednovanje i odabir građe, tehnički zahtjevi za formate datoteka te postupci za osiguranje trajne pohrane i zaštite digitaliziranih materijala. *Smjernice* pomažu stručnjacima da donesu odluke utemeljene na informacijama, osiguravajući da digitalizirani materijali budu visoke kvalitete te da se poštuju pravni okviri povezani s autorskim pravima.

ODABIR GRAĐE ZA SKENIRANJE I DIGITALIZACIJU

Muzej Slavonije sudionik je *Pilot-projekta utvrđivanja podrijetla muzejske građe oduzete tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata* koji je pokrenulo Ministarstvo kulture i medija. U sklopu projekta Muzej je skenirao iznimno vrijednu dokumentaciju iz svoje Dokumentarne zbirke i arhiva Muzeja (redovni spisi) koja se odnosi na to povijesno važno razdoblje.²⁸ Skenirana

građa obuhvatila je razdoblje od 1933. do 1959. godine, koje uključuje više od 21 tisuće datoteka, te KOMZA-ine spise s 518 datoteka, tj. 382 spisa.

Spisi su zasad skenirani, datoteke su prebačene u direktorije koji nose nazive po godinama nastanka spisa, a imenovanje datoteka temelji se na unaprijed dogovorenim predlošku *godina-mjesec-dan-broj_redni_broj*. U daljnjem tekstu govorit će se isključivo o digitalizaciji KOMZA-inih spisa koja je prva faza toga ambicioznog projekta. KOMZA-ini spisi iznimno su vrijedni, složeni i važni za Muzej i istraživače, kako je već navedeno. Nakon uspješne digitalizacije te manje cjeline plan je učiniti isto s Dokumentarnom zbirkom i arhivom Muzeja (redovni spisi) za razdoblje od 1933. do 1959. godine. Važno je naglasiti da je digitalizacija dugotrajan i složen proces koji zahtijeva znatna financijska sredstva, ljudstvo i tehničku podršku, stoga će se daljnji radovi provoditi postupno, uzimajući u obzir raspoložive kapacitete i prioritete Muzeja.

PROJEKT DIGITALIZACIJE KOMZA-INIH SPISA

Digitalizacija muzejske građe složen je proces koji zahtijeva precizno planiranje i izvršenje kako bi se osigurala dugotrajna očuvanost i dostupnost digitalnih objekata. Proces se može podijeliti u nekoliko ključnih faza.

PRIPREMA

Analiza fizičkog stanja spisa temelj je uspješnog procesa digitalizacije. Pri pregledu se evidentiraju sva oštećenja (trganja, nabori, savijanja, mrlje, tragovi insekata itd.) te prisutnost stranih tijela koja bi mogla oštetiti opremu ili utjecati

na kvalitetu skeniranja (spajalice, vrpce, naljepnice i dr.). Suhim čišćenjem uklanjaju se površinska prašina i druga sitna onečišćenja koja bi mogla utjecati na kvalitetu skeniranja.

Digitalizacija spisa, koja je obuhvaćala više od dvadeset tisuća jedinica, zahtijevala je pažljivo planiranje i organizaciju. Kako bi se osigurala učinkovitost i zaštita građe, provedena je detaljna priprema koja je uključivala razvrstavanje, stvaranje popisa i pripremu za skeniranje. Unatoč velikom broju dokumenata, usporedan rad na dva skenera uz sudjelovanje više djelatnika omogućio je uspješno dovršenje tog dijela projekta.

SKENIRANJE

Za digitalizaciju građe odabrani su multifunkcijski uređaji Canon imageRUNNER ADVANCE C2220L i C3025i koje Muzej posjeduje otprije jer su se njihove tehničke značajke pokazale odgovarajućima za opseg i posebnosti projekta. Iako bi format TIFF bio poželjniji za dugoročno arhiviranje zbog sažimanja bez gubitka informacija (engl. *lossless compression*), ograničenja u pogledu pohrane i potreba za brзом obradom velikog broja spisa uvjetovali su odabir formata JPG. Skeniranje u razlučivosti od 300 dpi i 24-bitnoj dubini boje osiguralo je dovoljnu kvalitetu slike za optičko prepoznavanje znakova (OCR) i daljnju analizu teksta, uz istodobno optimiziranje veličine datoteka. Naknadnom vizualnom provjerom potvrđena je dobra čitljivost teksta i očuvanje detalja na skeniranim dokumentima.

ORGANIZACIJA DATOTEKA

Prije skeniranja spisi su, kao i svi ostali spisi Dokumentarne zbirke, bili pohranjeni u arhivskim mapama. KOMZA-ine

spise u nekoliko košuljica podijelio je djelatnik knjižnice Muzeja Ivan Medved.²⁹ Nakon skeniranja zadržana je originalna podjela, a spisi su premješteni u arhivsku kutiju. U svakoj košuljici spisi su dodatno podijeljeni na one koji imaju urudžbeni broj „K“ (KOMZA) i one koji ga nemaju. Datoteke nastale skeniranjem organizirane su u hijerarhijskoj direktorijskoj strukturi koja odražava fizičku organizaciju fonda – prema godinama nastanka. Takva organizacija omogućuje intuitivnu navigaciju kroz skenirane dokumente i usklađenost s načinom na koji su organizirani fizički spisi. Imenovanje datoteka temelji se na predlošku *godina-mjesec-dan-broj_redni_broj*. Primjerice, datoteka imenovana „1942-11-12-1“ označuje prvi od više spisa nastalih 12. studenoga 1942. godine. Kada spis sadržava više stranica, svaka stranica dobiva jedinstveni redni broj (npr. „1942-11-12-1_2“, „1942-11-12-1_3“). Takvo usustavljenje omogućuje jednostavno prepoznavanje, pretraživanje i upravljanje pojedinačnim datotekama te je primijenjeno na sve skenirane spise.

S obzirom na posebnosti KOMZA-inih spisa, usvojena je dvoslojna direktorijska struktura unutar svake kalendarske godine. Prvi direktorij, *Datum*, sadržava datoteke organizirane prema datumu nastanka spisa, slijedeći opisani predložak imenovanja. Drugi direktorij, *Ur. br. K*, sadržava datoteke grupirane prema urudžbenom broju KOMZA-e, koristeći se predloškom *godina-urudžbeni broj_redni broj*. Takva organizacija napravljena je u dogovoru s kustosima jer pruža prilagodljivost i preglednost pri pretrazi i služenju podacima u tom dijelu procesa digitalizacije.

Podjela KOMZA-inih spisa:

- 1944. – 1947. – odredbe
 - o 11 spisa (23 stranice)

- 1944. – pohrana
 - o jedan spis (dvije stranice)
- 1945. – 1948. – indeksirani popis KOMZA-e
 - o ukupan broj predmeta (jedna stranica)
 - o indeks za spis KOMZA-e (tri stranice)
 - 33 stranice popisa; jedna stranica rukom pisana, napomena na poleđini
- 1945.
 - o šest spisa (deset stranica)
- 1946.
 - o devet spisa (16 stranica)
 - o 29 spisa (53 stranice) – ur. br. K
- 1947.
 - o sedam spisa (osam stranica)
 - o 182 spisa (215 stranica) – ur. br. K
- 1948.
 - o jedan spis (jedna stranica)
 - o 134 spisa (151 stranica) – ur. br. K
- 1949.
 - o jedan spis (jedna stranica).

Spisi predstavljaju razne dopise, putne naloge, odluke, prijedloge i dr. Brojni spisi imaju više stranica, a neki od njih imaju dodatne elemente koje je trebalo skenirati (npr. natpisi na košuljicama u koje su spisi bili uloženi, rukom pisane napomene na poleđini i sl.).

METAPODATCI

U sklopu projekta digitalizacije posebna pozornost posvećena je strukturiranom opisivanju datoteka nakon skeniranja. Metapodatci su, najjednostavnije rečeno, podatci o podacima.³⁰ U kontekstu muzejske digitalizacije to su informacije koje opisuju digitalne objekte poput slika, dokumenata ili 3D modela. Metapodatci mogu biti opisni (autor, naslov, ključne

riječi...), strukturni (broj stranica, indeksi, podnaslovi...) i administrativni (autorska prava, vrsta programske podrške, kada je datoteka nastala...)³¹

Kao temelj za opisivanje digitalnih spisa odabran je Dublin Core, odnosno Dablin-ski osnovni skup elemenata metapodataka, zbog njegove široke prihvaćenosti, prilagodljivosti i mogućnosti proširenja.³² Taj standard omogućuje opisivanje dokumenta s pomoću petnaest osnovnih elemenata: naslov, stvaratelj, tema, opis, nakladnik, suradnik, datum, tip, format, identifikator, izvor, jezik, odnos, obuhvat i vlasnička prava.³³

S obzirom na opseg i složenost skeniranih spisa KOMZA-e, dogovoren je strukturirani pristup unosu metapodataka. Stvorena je tablica u Excelu koja služi kao kontrolni list za unos podataka (sl. 10). Tablica sadržava sljedeća polja: godina/datum nastanka, jedinstveni identifikator dokumenta (redovni muzejski urudžbeni broj ili broj KOMZA-e), jedinstveni identifikator povezanih dokumenata, osobe i ustanove spomenute u spisu, opis sadržaja spisa, pošiljatelj spisa (osoba, ustanova), primatelj spisa (osoba, ustanova), vrsta spisa, vrsta muzejskih predmeta (ako je primjenjivo) te polje za dodatne napomene. Takva organizacija podataka omogućuje učinkovito upravljanje velikim količinama metapodataka i osigurava dosljednost u njihovu unosu. Slijede neki od primjera kako to izgleda u praksi u tablici u Excelu:

- pošiljatelj spisa: Zagreb (Ministarstvo prosvjete, Komisija za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina pri Ministarstvu prosvjete – Zemaljski sabirni centar, Konzervatorski zavod...), Osijek (Oblasni NOO za Slavoniju, Gradski narodni odbor, Okružni sabirni centar, Pokrajinski sa-

Godina	Redovni muzejski uradbeni listovi i izvještaji KOMZ-a (u) ili datum spisa koji je bio ur- bi	Datum odlaska spisa	Broj predmeta spisa	Opisno u predmetu spisa	Mjesto/ institucija (od koga dolazi valjano, zakoni, dopisi, zapisnici, opisi...)	Mjesto/ institucija (kome se valjano, zakoni, dopisi, zapisnici, opisi...)	Vrsta dokumenta	Vrsta predmeta	Opisne
1947	K 30	11.08.1947.		Nalog za putovanje u Vukovar i Našice te molba za ostatak podataka. Br. 305/1947.	Narodna Republika Hrvatska, Komisija za sakupljanje i čuvanje kulturnih spomenika starina pri Ministarstvu Prosvjete, Zemaljski sabirni centar, Zagreb	Pokrajinski sabirni centar, Osijek	Dopis (Nalog)		1947-K-30-1, dopis, Našice, Vukovar - gore lijevo pečat ustanove, desno rukom upisano K-3047. Ispod teksta također pečat ustanove i vlastoručni potpis prof. Vladimira Traščić. - revers nje stranice sa valjivo je da postoji tekst sa stražnje strane pisan rukom.
1947	K 30	14.08.1947.	vezano na dopis od 11.08.1947. br. 305/1947.	Podaci za putovanje u Vukovar i Našice te molba za ostatak podataka. Br. 305/1947.	Narodna Republika Hrvatska, Državni muzej u Osijeku	Zemaljski sabirni centar, Zagreb	Dopis		1947-K-30-1, dopis, Našice, Vukovar, 1 - gore desno rukom upisano K-3047. Dole lijevo tekst: otkr. 14.08.1947., te potpis upravitelja.
1947	K 30	14.12.1947.		Ministarstvo prosvjete u Zagrebu/Komisija za sakupljanje i čuvanje kulturnih spomenika i starina: obračun akontacije br. 64098. I - 1946. Br. 65.395. I - 1946.	Narodna Republika Hrvatska/Ministarstvo prosvjete, Odsj. odj. - Računski odjel	Računovodstvo, Ministarstva financija, pri republicanskoj prosvjeti, Zagreb	Dopis (obračun akontacije)		1947-K-30-2, dopis, obračun akontacije - gore desno rukom upisano K-3048. Dole pečat ustanove i vlastoručni potpis načelnika općeg odjela I. Odsj.
1947	K 31	11.08.1947.	br. 33047 od 02.08.1947. (od uprave Državnog muzeja u Osijeku)	Nalog br. 305/1947. za preuzimanje knjige br. Prv. Hrv. Odnosne tekane - Osijek	Narodna Republika Hrvatska, Komisija za sakupljanje i čuvanje kulturnih spomenika starina pri Ministarstvu Prosvjete, Zemaljski sabirni centar, Zagreb	Pokrajinski sabirni centar, Osijek	Dopis (Nalog)	knjige	1947-K-31, dopis, biblioteka, Brevia conspectus... - gore lijevo pečat ustanove, desno rukom upisano K-3147 - dole ispod teksta također pečat ustanove i vlastoručni potpis prof. Vladimira Traščić. 1947-K-31, dopis, biblioteka, Brevia conspectus... 1 - rukom upisano: Promjena: 13.08.1947., broj K-3147. Riječeno na broj K-3247. Osk. 03.09.47.
1947	K 31	14.08.1947.	dopis od 11.08.1947. br. 305-1947.	Dostava prijema originalne odluke KOMZ-a, Zagreb.	Narodna Republika Hrvatska, Državni muzej u Osijeku	Upravni odjel Dr. NO-a, Osijek	Dopis (Odluka)		1947-K-31, dopis, biblioteka, Brevia conspectus... 2
1947	br. 33047	02.08.1947.	odluka br. K- 3147	E. Gašić, sačuvanje nalaza "Brevia conspectus"	Narodna Republika Hrvatska, Državni muzej u Osijeku	Ministarstvo prosvjete, Osijek za kulturu i opještini, Zagreb	Dopis		1947-K-31, dopis, biblioteka, Brevia conspectus... 3 - gore desno rukom upisano 33047. Dole ispod teksta: otkr. 02.08.1947. Pk. Vidi rješenje br. K- 3147.
1947	K 32	03.09.1947.	vezano na dopis br. 30547 od 11.08.1947.	Izvjestaj za mjesec kolovoz 1947.	Narodna Republika Hrvatska, Pokrajinski sabirni centar, Osijek	Zemaljski sabirni centar, Zagreb	Dopis (Izvjestaj)		1947-K-32, dopis, biblioteka, Brevia conspectus... - u gornjem djelu rukom upisano K-3247. Ispod teksta: otkr. 04.09.47 te potpis J. Bosendorfera otkr. 02.08.1947.
1947	K 33	02.10.1947.		Izvjestaj za mjesec rujna 1947.	Narodna Republika Hrvatska, Sabirni centar, Osijek	Zemaljski sabirni centar, Zagreb	Dopis (Izvjestaj)		1947-K-33, dopis, biblioteka, Brevia conspectus... - U gornjem lijevom i desnom djelu rukom upisano K-3347. Dole lijevo tekst: otkr. 06.10.1947. te s desne strane odluka Dr. Danice Petrović.

Slika 10. Dio tablice u Excelu kojom se koristi kao kontrolnim listom za unos podataka

Figure 10. Part of the Excel table used as a control list for data entry

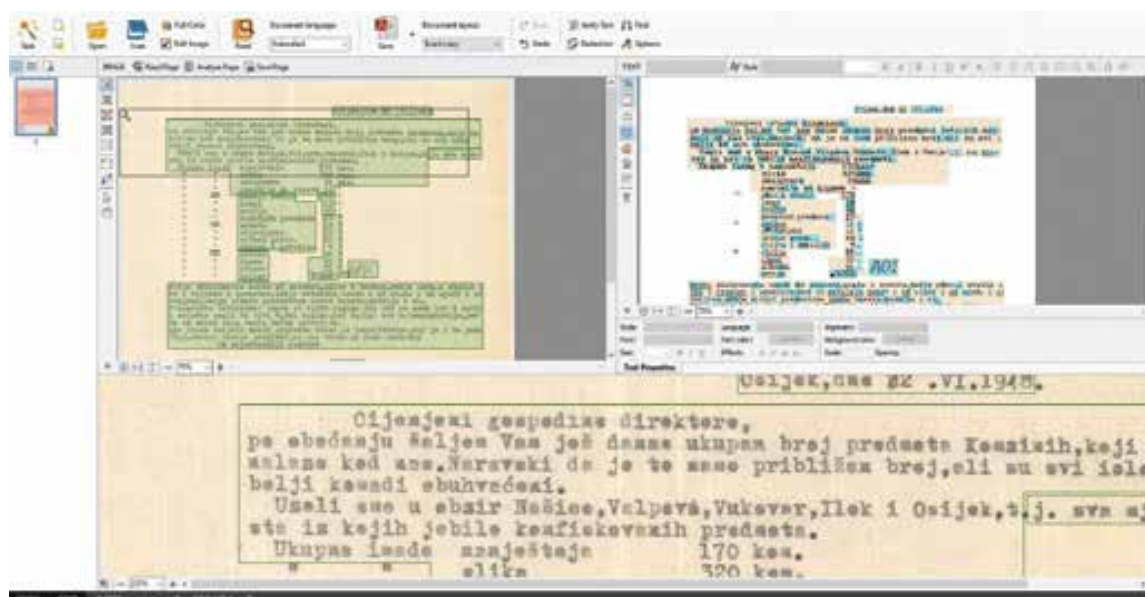
birni centar, Gradsko prometno poduzeće...), Vukovar (Kotarski i Gradski NO Vukovar...) i ostali (fizičke osobe ili ustanove)

- primatelj spisa: Zagreb (Ministarstvo financija, Komisija za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina pri Ministarstvu prosvjete – Zemaljski sabirni centar, Konzervatorski zavod...), Osijek (Okružni sabirni centar, Pokrajinski sabirni centar, pet različitih imena za Muzej Slavonije...), Vukovar (Kotarski i Gradski NO Vukovar...) i ostali (fizičke osobe i ustanove)
- vrsta spisa: dopis, izvještaj, molba, nalog, namira, naredba, obavijest, obračun, odluka, odobrenje za isplatu, odredba, pismo, popis, potvrda, pravilnik, presuda, prijava, prijedlog, putni nalog, račun, rješenje, telegram, zahtjev, zahvala, zakon, zamolba, zapisnik
- vrsta predmeta: kip, knjiga, namještaj, slika, sat, porculan, vaza, oružje, klavir itd.

OCR

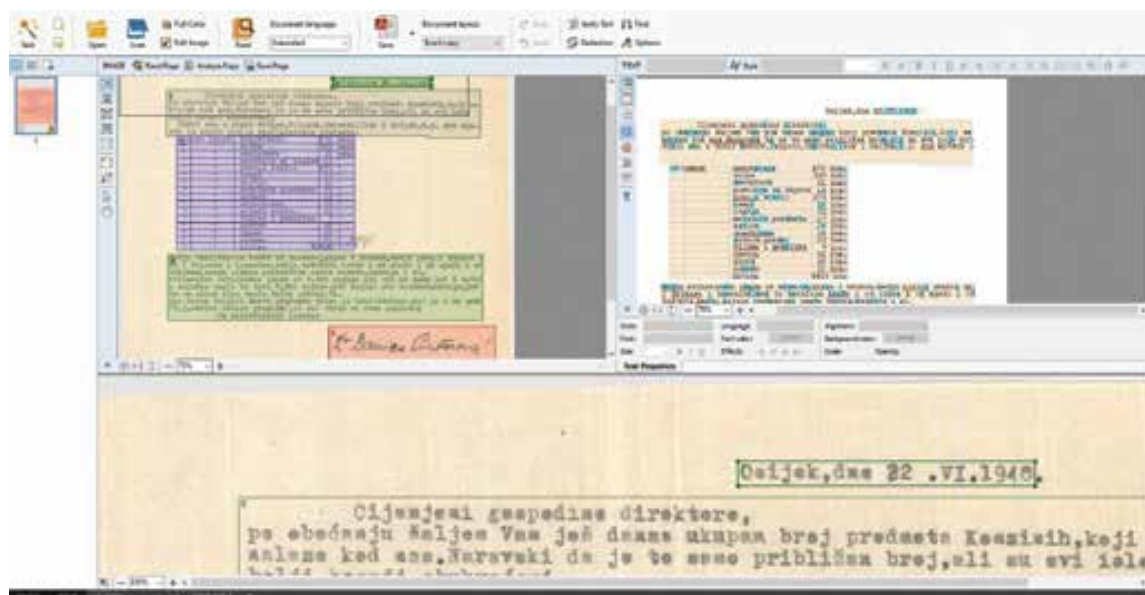
„Optičko prepoznavanje znakova (engl. *Optical Character Recognition*) tehnologija je kojom se slika teksta pretvara u oblik razumljiv računalima i strojevima. Ovaj proces omogućuje pretraživanje, indeksiranje (automatsko katalogiziranje) i drugu manipulaciju skeniranog ili fotografiranog teksta na način kao da je izvorno nastao u elektroničkom okruženju.“³⁴

OCR je nezaobilazan korak u procesu digitalizacije muzejske dokumentacije koji ima brojne izazove (sl. 11 i 12). Kvaliteta rezultata OCR-a ovisi o različitim čimbenicima, uključujući kvalitetu skeniranog dokumenta, vrstu pisma, oštećenja te postavke programske podrške OCR-a. Stari spisi posebno su zahtjevni jer su često oštećeni, imaju neobične fontove, različite jezike i elemente (tablice, skice, grafikone itd.). Rukopisi, nečitki i prepravljani dijelovi teksta te posebni znakovi i simboli velik su problem OCR-u (sl. 13 i 14). Konačna provjera i korektura stručnjaka koji nadzire proces važne su za kvalitetan konačni rezultat.



Slika 11. Prikaz automatskog identificiranja blokova teksta (lijevo) i automatskog prepoznavanja znakova (desno) u programskoj podršci za OCR

Figure 11. Display showing automatic text block identification (left) and automatic character recognition (right) in OCR software



Slika 12. Prikaz ručnog označivanja više blokova teksta, tablice i slike, odnosno potpisa (lijevo) i ispravaka netočno prepoznatih znakova (desno) u programskoj podršci za OCR

Figure 12. Display showing manual tagging of multiple text blocks, tables, and images or signatures (left) and corrections of inaccurately recognized characters (right) in OCR software



Slika 13. Primjer spisa kojemu je otežan OCR zbog naknadnog ispravljanja i dopisivanja teksta rukom, K-37/47, 18. listopada 1947. Izvor: MSO, PO, DZ.

Figure 13. Example of a document made difficult for OCR due to subsequent corrections and handwritten additions to the text. K-37/47, October 18, 1947. Source: MSO, PO, DZ.

KONTROLA KVALITETE

Jedan od posljednjih koraka digitalizacije muzejske građe, kontrola kvalitete, podrazumijeva sveobuhvatnu provjeru točnosti i cjelovitosti digitalnih kopija. Nakon što su spisi pripremljeni, skenirani, organizirani i obrađeni s pomoću OCR-a, stručni djelatnici provode detaljnu analizu odrađenog posla. Ljudski čimbenik u toj je fazi nezamjenjiv jer omogućuje otkrivanje suptilnih pogrešaka koje automatski sustavi ne mogu uočiti, kao što su pogrešno prepoznati znakovi, izostavljeni detalji ili nedosljednosti kod upisanih metapodataka.



Slika 14. Primjer dijela spisa kojemu je datum naknadno ispravljan što će otežati OCR jer će se znak morati ručno ispraviti, K-2/1946, 2. svibnja 1946. Izvor: MSO, PO, DZ.

Figure 14. Example of a document where the date was later corrected, making OCR more challenging as the character must be manually corrected, K-2/1946, May 2, 1946. Source: MSO, PO, DZ.

ČUVANJE

Digitalizirane datoteke čuvaju se na sigurnom, lokalnom muzejskom serveru kojemu pristup imaju samo dva ovlaštena

djelatnika administratora. Pri odabiru strojne opreme posebna se pozornost posvetila kapacitetu, sigurnosti i pouzdanosti. Izrađena je kopija datoteka koja je pohranjena na odvojenome vanjskom disku. Dodatni je sloj zaštite i sigurnosti čuvanje dviju prethodnih inačica sigurnosnih kopija ako dođe do nepredviđenih ljudskih pogrešaka, katastrofalne pogreške strojne opreme ili programske podrške. Za potrebe svakodnevnog rada i obrade stručni tim ima pristup radnoj inačici digitalnih datoteka pohranjenih na mrežnom disku Muzeja. Iako se sigurnosne kopije trenutačno ne izrađuju u strogo definiranim intervalima, već po potrebi nakon završetka određenih faza projekta, planira se uvođenje automatiziranih postupaka za redovito sigurnosno kopiranje kako bi se povećala učinkovitost i smanjio rizik od gubitka podataka.

Praćenje standarda i odabiri prilagodljivih rješenja trebali bi olakšati prelazak na nove tehnologije kada za to dođe vrijeme, a sve to radi se za dugotrajno čuvanje digitalne građe i osiguravanje pristupa korisnicima i istraživačima.

PREDSTAVLJANJE REZULTATA

Digitalizacija KOMZA-inih spisa otvara brojne nove mogućnosti za istraživanje i analizu. Plan je proširiti spomenutu tablicu u Excelu novim poljima nakon odrađene kontrole kvalitete. Nakon digitalizacije i OCR-a spisi u formatu PDF/A³⁵ čuvat će se na lokalnome muzejskom serveru te će tablica imati polje s poveznicom na svaki od tih spisa koji će djelatnicima osigurati jednostavno pretraživanje i filtriranje podataka te brz pronalazak relevantnih informacija. Spajanjem digitaliziranih dokumenata s relacijskom bazom podataka stvorit će se mogućnost povezivanja

dokumenata s muzejskim predmetima obrađenima u relacijskoj bazi M++ za inventarizaciju muzejskih zbirki i relacijskoj bazi S++ za vođenje sekundarne muzejske dokumentacije. Na kraju će to sve biti objedinjeno i vidljivo na platformi za upravljanje podacima i digitalnom građom Modulor++.³⁶

ZAKLJUČNO

Jedan od osnovnih ciljeva muzejskog rada i osnovni poziv muzejskih djelatnika jest čuvanje i zaštita kulturne baštine Republike Hrvatske. Na području djelovanja Muzeja Slavonije taj se cilj posebno pokazao radom kustosa u poratnom vremenu kada su u teškim uvjetima uspjeli od krađa i/ili uništavanja spasiti barem dio kulturno-povijesnih predmeta Osijeka i vlastelinstava s istoka Hrvatske. Ne samo da su predmeti pohranjeni na sigurno već su muzealizacijom osigurane njihova zaštita i dostupnost javnosti. Kako je ovaj rad pokazao, muzejski posao nikada ne staje, a analizom dokumentacije povezane s muzejskom građom osigurava se njezina kvalitetnija obrada, time i širenje svih podataka. Korištenjem novom tehnologijom kustosi zaposleni u Muzeju gotovo stoljeće nakon Drugoga svjetskog rata još uvijek mogu dati svoj doprinos rasvjetljavanju uloge i važnosti KOMZA-e te iz novih perspektiva obrađivati pojedinačne predmete i cjelinu zbirki.

BILJEŠKE

¹ Redovita muzejska djelatnost kustosa obuhvaća i istraživanje provenijencije predmeta o kojima se skrbe. Na temelju podataka iz muzejske dokumentacije istraživanja se šire i prema drugim izvorima, sačuvanima u Povijesnom odjelu i Odjelu knjižnice Muzeja Slavonije te drugim baštinskim ustanovama poput Državnog arhiva

u Osijeku i Hrvatskoga državnog arhiva. Brojni su podatci o akvizicijama Muzeja neposredno nakon Drugoga svjetskog rata koji se još uvijek nalaze u inventarnoj knjizi Muzeja te tek trebaju biti publicirani na izložbama ili u pisanim člancima. Dva su doktorska rada nastala na temelju istraživanja provenijencije umjetnina pristiglih u osječke muzejske ustanove neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata: Jasminka Najcer Sabljak, „Umjetničke zbirke vlastelinskih obitelji u Slavoniji i Srijemu“ (doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012); Marina Vinaj, „Knjižna zbirka Prandau-Normann kao muzeološki fenomen“ (doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012). Izložbeni projekt četiriju baštinskih ustanova istočne Hrvatske (Muzeja Slavonije, Muzeja likovnih umjetnosti, Muzeja Valpovštine i Državnog arhiva u Osijeku) izložbom je i katalogom objedinio umjetnine iz ostavštine valpovačkih vlastelina: Danijel Jelaš i dr., ur., *Valpovački vlastelini Prandau-Normann: katalog izložbe: Osijek – Valpovo, ožujak – lipanj 2018.* (Osijek i Valpovo: Muzej likovnih umjetnosti, Državni arhiv u Osijeku, Muzej Slavonije i Muzej Valpovštine, 2018). Brojni su članci u stručnim časopisima u kojima je istaknuta uloga KOMZA-e u prikupljanju umjetnina na istoku Hrvatske: Ante Grubišić, „Zasluge dr. Josipa Bösendorfera u spašavanju kulturne baštine tijekom i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata“, u: *Intelektualci i rat 1939. – 1947.: Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2012., dio 1.*, ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina (Zagreb: FF Press, 2013), 487–508; Jasminka Najcer Sabljak, „Tragom umjetnina grofovske obitelji Pejačević“, *Našički zbornik* 7 (2002): 209–220; Jasminka Najcer Sabljak, „Skriveno blago podgoračkog dvorca“, *Osječki zbornik* 20 (2011): 159–179; Jasminka Najcer Sabljak, *Bakrorezi i bakropisi iz plemićkih zbirki Slavonije i Srijema* (Osijek: Muzej likovnih umjetnosti, 2015); Jasminka Najcer Sabljak, „A Pejacsevich család našicei ágának művészeti öröksége“, u: *A Pejacsevich Család Művészeti Öröksége*, ur. Ferenc Veress (Šopron: Ogranak Matice hrvatske u Šopronu, 2016), 5–21; Jasminka Najcer Sabljak, „Danica Pinterović i muzealizacija zbirki slavonskog plemstva“, *Osječki zbornik* 34 (2018): 99–107; Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak, *Likovna baština obitelji Pejačević* (Osijek: Muzej likovnih umjetnosti,

2013); Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak, „Zaboravljena baština obitelji Pfeiffer i slikar Hugo Conrad von Hötzendorf“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* 24 (2017): 163–189; Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak, „Moderna umjetnost u zbirkama slavonskog plemstva“, u: *Imago, Imaginatio, Imaginabile: Zbornik u čast Zvonka Makovića*, ur. Dragan Damjanović i Lovorka Magaš Bilandžić (Zagreb: Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2018), 247–265; Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak, „Pitanje transfera i provenijencije umjetnina na primjeru zbirki obitelji Eltz i Odescalchi“, *Zbornik Matice srpske za likovne umjetnosti* 47 (2019): 121–132; Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak, „Umjetničke zbirke slavonskih plemićkih obitelji“, u: *Umjetnost slavonskog plemstva – vrhunska djela europske baštine*, ur. Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak i Valentina Galović (Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2021), 8–120; Marina Vinaj, „Obiteljska knjižnica Prandau-Normann – spomenička muzejska baština“, *Osječki zbornik* 30 (2011): 265–274; Marina Vinaj i Žarka Vujić, „Muzealnost Knjižnice Prandau-Normann u Muzeju Slavonije Osijek“, *Muzeologija* 48/49 (2012): 124–132.

² O uspostavi i djelovanju KOMZA-e, njezinim ovlastima i posebnoj ulozi na području Hrvatske više u: Iva Pasini Tržec, „Osnutak, organizacijski ustroj i djelovanje Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina“, *Peristil* 62 (2019): 123–138.

³ Muzej Slavonije, Povijesni odjel, Dokumentarna zbirka (dalje: MSO, PO, DZ), ur. br. 347/45, „Naredba o organizaciji Zemaljskog sabirnog centra od 27. studenoga 1945.“, 3. prosinca 1945., *Narodne novine* 83/1945.

⁴ MSO, PO, DZ, dopis od 28. lipnja 1945. godine.

⁵ MSO, PO, DZ, ur. br. 82/45, dopis od 19. lipnja 1945. godine upućen Upravi državnih dobara za Grad Osijek. Prosvjetnom odjelu Oblasnog NOO-a ravnatelj Bösendorfer upućuje dopis 21. lipnja 1945. godine u kojemu traži da se propiše postupanje pri povratku predmeta preuzetih po Ponovi, a koji se nalaze pohranjeni u podrumskim prostorijama Muzeja. MSO, PO, DZ, ur. br. 85/45.

⁶ Popis preuzete građe (knjiga, baroknog namještaja spavaće sobe, predmeta umjetničkog obrta

i umjetnina) ravnatelj Bösendorfer uputio je 23. srpnja 1945. godine Okružnoj upravi narodnih dobara (MSO, PO, DZ, ur. br. 75/45). MSO, PO, DZ, ur. br. 133/45, „Obavijest ravnatelja Bösendorfera Okružnoj upravi narodnih dobara od 20. srpnja 1945. o prijenosu baroknog namještaja starinske spavaće sobe“.

⁷ MSO, PO, DZ, izvještaji o stanju, ur. br. 184/45, 185/45, od 191-1 do 191-8/45. Odgovori: ur. br. 231/45, 235/45, 250/45, 262/45, 263/45, 269/45, 289/45, 306/45, 330/45, 362/45.

⁸ MSO, PO, DZ, ur. br. 108/45. Osim brojnih potvrda o povratu umjetnina, u slučaju liječnika Branislava Grčića sačuvan je i sudski zaključak Kotarskoga narodnog suda u Osijeku o povratu pokretnina pohranjenih u (tada) Gradske muzeju. Zaključak je donesen 22. rujna 1945. godine i građa je predana idući dan, 23. rujna. Predaju su potpisali uime dr. Grčića supruga Jela (Jelena) Grčić i uime Muzeja dr. Bösendorfer. MSO, PO, DZ, ur. br. 204/45.

⁹ Za Našice nije urudžbiran dokument; za Valpovo je ur. br. 368/45, MSO, PO, DZ.

¹⁰ MSO, PO, DZ, ur. br. 143/46 i K-3/46. U izvještaju D. Pinterović također spominje i situaciju u Iloku, gdje je zatekla tek nekoliko mramornih poprsja i reljefa koje nije mogla prevesti u Osijek.

¹¹ Jedan od primjera takvog rasipanja predmeta muzejske vrijednosti je navedena spavaća soba iz vlasništva Gustava Reisnera, prenesena u Muzej 1945. godine. Sačuvan je dopis ravnatelja Bösendorfera upućen tajništvu Gradske narodnog odbora u kojemu navodi da je pri prijenosu predmeta kulturno-umjetničke vrijednosti iz stana Gustava Reisnera prenesena spavaća soba, no ogledalo iz sobe zadržao je tadašnji pročelnik Gradske uprave narodnih dobara te Bösendorfer moli da se ogledalo što prije vrati u Muzej, kao dio cjeline sobe (MSO, PO, DZ, ur. br. 657/46). Navedeni je primjer tek jedan slučaj kada se ušlo u trag umjetnini te je ona predana Muzeju, no brojniji su primjeri kada nije bilo poznato kamo je građa prenesena i je li čak uništena.

¹² MSO, PO, DZ, kut. KOMZA, ur. br. K-15/46.

¹³ Vidi bilj. 9 i 10.

¹⁴ Zanimljivo je da u mjesečnom izvještaju Zemaljskomu sabirnom centru Danica Pinterović napominje da su u prijenosu građe sudjelovali

„članovi KOMZE i drž. muzeja u Osijeku“ što ponovno upućuje na problem nedostatka ljudi koji bi sudjelovali u poslovima KOMZA-e, a istodobno je značilo da redovni posao u Muzeju stoji. Uz napomenu da su članovi KOMZA-e bili istodobno i djelatnici Muzeja. MSO, PO, DZ, ur. br. K-17/47.

¹⁵ Dr. Firingier uputio je uime Osječkog spremišta Državnog arhiva u Zagrebu i kao član KOMZA-e Muzeju Slavonije izvještaj o stanju arhivske građe u stanu barunice Elizabete Tacco, koja je u tom trenutku živjela s kćerima u Gorici (najvjerojatnije talijanskoj, jer se vjerovalo da je talijanska državljanka), a kućom je kao opunomoćenik upravljao Gustav Burian. MSO, PO, DZ, ur. br. K-13/48.

¹⁶ MSO, PO, DZ, ur. br. K-19/48, „Zapisnik o izlučivanju predmeta s popisom“, 22. lipnja 1948.; ur. br. K-29/48, „Potvrda primitka kulturno-historijskih predmeta“, 31. kolovoza 1948.

¹⁷ Indeks za predmete i popisi u strojopisu čuvaju se u Dokumentarnoj zbirci Muzeja Slavonije u predmetu KOMZA.

¹⁸ HR-HDA-2117-2-294, KOMZA 135/46, „Izvještaj o putu /u Osijek, Vukovar, Vinkovce, Požegu i Slav. Brod/“.

¹⁹ U dijelu valpovačkog dvorca stanovala je vlasnica, grofica Julijana Normann von Ehrenfels do odlaska u Austriju 1952. godine, ali ona nije imala pristup ostatku dvorca kojim se koristilo kao dječjim domom.

²⁰ Kao izvor podataka, osim primarne dokumentacije Muzeja, dragocjeni su rukopisni dnevnički rada dr. Danice Pinterović, vođeni od 1. siječnja 1947. do 1. lipnja 1974. godine. Sustavno je po danima navodila poslove odrađene u Muzeju, odlaske na terene, susrete s korisnicima i darovateljima predmeta, te su prva tri dnevnika, od 1947. do 1954. godine, važno vrelo za tematiku predmeta dopremljenih u Muzej posredstvom KOMZA-e.

²¹ Danica Pinterović, *Povijest namještaja: ilustrirana primjerima Muzeja Slavonije* (Osijek: Muzej Slavonije, 1952).

²² Isto, 4.

²³ Katalog Muzeja Slavonije dostupan je na poveznici <https://katalog.mso.hr/> (pristupljeno 28. kolovoza 2024.), a katalog projekta *eKultura* na poveznici <https://ekultura.hr/item-sets/> (pristupljeno 25. kolovoza 2024.).

²⁴ Djelomično rješenje Ureda državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Službe za imovinsko-pravne poslove, ur. br. 2158-04-01/6-18-15, od 13. kolovoza 2018. te Rješenje na žalbu od 17. rujna 2021., ur. br. 514-04-02-01-01/08-21-02 (ur. br. MSO-a 218/2021), u vezi sa slikom iz vlasništva Kornela Šepera iz Osijeka. Budući da je ostavština vlastelina Normann brojem velika te se nalazi u nekoliko muzejskih ustanova, postupci su još uvijek u tijeku. Dio koji je riješen, riješen je jednako kao i u slučaju obitelji Šeper: predmeti se daju u vlasništvo nasljedniku, a ostaju u posjedu muzejskih ustanova (za predmete Odjela umjetničkog obrta Muzeja Slavonije ur. br. MSO-a 2158-1-10-23-73, npr.).

²⁵ Struna: Hrvatsko strukovno nazivlje, s. v. „skeniranje“, <http://struna.ihjj.hr/naziv/skeniranje/2285/#naziv> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

²⁶ Renée Dhingra, „Document Scanning vs. Digitization“, hubTGI, 20. kolovoza 2023., <https://hubtgi.com/document-scanning-vs-digitization/> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

²⁷ Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, „Smjernice za digitalizaciju kulturne baštine“, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/izdvojena-lijeva/kulturne-djelatnosti-186/digitalizacija-kulturne-bastine-9828/smjernice-za-digitalizaciju-kulturne-bastine/15034> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

²⁸ Redovni spisi Muzeja Slavonije nastali do 1953. godine dio su Dokumentarne zbirke Muzeja, a spisi od 1953. godine do danas dio su arhiva Muzeja.

²⁹ U knjižnici Muzeja radio je od 1942. do 1949. godine. Nakon odlaska u mirovinu nastavio je dolaziti u Muzej raditi na sređivanju materijala u hemerotecu. Marija Malbaša, „Stručno osoblje zaposleno u Muzeju od osnutka do danas“, *Osječki zbornik* 16 (1977): 351–361, <https://hrcak.srce.hr/file/344958> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

³⁰ Celia Paulsen i Robert Byers, *Glossary of Key Information Security Terms*, NISTIR 7298, Rev. 3 (Gaithersburg, MD: National Institute of Standards and Technology, 2019), s. v. „metadata“, <https://csrc.nist.gov/glossary/term/metadata> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

³¹ University of Texas Libraries, „Metadata Basics: Key Concepts“, <https://guides.lib.utexas.edu/>

metadata-basics/key-concepts (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

³² Dublin Core, „DCMI: Metadata Basics“, <https://www.dublincore.org/resources/metadata-basics/> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

³³ Nacionalna i sveučilišna knjižnica, „Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1.: Referentni opis“, <http://stari.nsk.hr/izdavaci/dcl/about/verzija1.htm> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

³⁴ Željko Trbušić, „Zašto je arhivima potreban sustav za optičko prepoznavanje znakova?“, *@rhivi* 6 (2019): 6–7, <https://hrcak.srce.hr/242826> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

³⁵ Format PDF/A specijaliziran je za arhiviranje i dugoročno čuvanje elektroničkih dokumenata jer u samom dokumentu čuva sve fontove, profile boja i sve druge potrebne elemente kako bi prikaz u PDF-u uvijek bio isti neovisno o uređaju, lokaciji ili načinu korištenja datotekom. PDF Association, „PDF/A FAQ“, <https://pdfa.org/pdfa-faq/> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

³⁶ Link2, „Baze podataka i repozitorij“, <https://www.link2.hr/> (pristupljeno 29. kolovoza 2024.).

THE COMMISSION FOR GATHERING AND PROTECTION OF CULTURAL MONUMENTS AND ANTIQUITIES IN OSIJEK – YESTERDAY, TODAY, TOMORROW

This paper explores the activities of the Commission for Gathering and Protection of Cultural Monuments and Antiquities in Osijek after World War II. The Museum of Slavonia became the storage for a large number of artistic and cultural and historical items brought from Slavonian castles and Osijek's bourgeois homes, laying the foundation for the establishment of the Regional Collection Centre in Osijek. The paper addresses the establishment and closure of the Osijek branch of the Commission, the individuals involved in its work, and the locations from which museum items were collected. It also illustrates how the collected objects were handled, to what extent they were

researched and published, and their current status.

The records collected during and after World War II are kept in the Documents Collection of the Department of History of the Museum of Slavonia, and as part of the Pilot Project to Determine the Provenance of Museum Objects Confiscated During and After WWII, these records have been scanned, and the process of digitalization has begun. This digitalization process is described in detail, with an emphasis on the challenges and opportunities that the digitalized documents offer for further research and processing of museum records.

In conclusion, the authors emphasize the importance of processing and making documentary materials accessible both to museum professionals and the broader research community. Digitalization is a crucial step in preserving cultural heritage, and the Museum of Slavonia's work in this area contributes to a better understanding and protection of museum collections, with a particular focus on items collected through the activities of the Commission. Thus, this paper not only documents the historical activities of the Commission but also ensures the continuity of its contributions through contemporary digital practices.